

Ján Katz és az alkotmány

Pályája csúcán, fiatal, keresett jogásként Ján Katz egy szemernyi sem hitt abban a történelmi tudatnak nevezett valamiben, amiről akkoriban heves, hajnalba nyúló vitákat folytatott borzas hajú barátaival a fővárosi kávéházak füstös mélyén. Ján Katz nem volt ugyan merev és pedáns, de sokkal rendezettebb volt a fizimiskája, mint azoknak a kissé holdkóros képű bölcsészeknek, akik azt állították, hiába véli úgy, nem emlékszik semmire ősei örökségéből, az mégis ott dolgozik az elméjében. Nem a dohos pszichoanalitikus kísérteteket hívogatták elő Ján Katz barátai, ezektől épphogy hangosan elhatárolódtak, az viszont nem zavarta őket, amikor egzakt agykutatási eredményeket homályos animista mítoszokkal elegyítettek akár egyetlen hosszúra nyúlt, sok mellérendeléses mondatukban. Látszott rajtuk a gyötrődés, hogy nem tudnak hatással lenni a mindenki által körberajongott Ján Katzra, aki rendíthetetlen nyugalommal állította, az ő gondolkodását csakis az határozza meg, amivel a saját életében találkozott, ami a saját emlékeinek tárházába bekerült. Látszott rajtuk a gyötrődés, hogy sosem lesz olyan kifinomult megjelenésük, kiegyensúlyozott életük és ragyogó kilátásaik, mint Ján Katznak.

Beszéltek róla, hogy röviddel korábban, a rendszerváltás valószerűtlen hónapjai alatt, amikor egyfolytában olyan hópelyhek pilinkéltek a városra, amelyeknek mintha elektromos töltésük lett volna, Ján Katz szerelmes lett egy boldogtalan, vöröshajú lányba, aki nagy feltűnést keltett a diákklubokban. Ahol felbukkant a mindig kissé fátyolos, elvágódó tekintetű, lángoló vörös lány, ott volt Ján Katz is, aki mindent megtett, hogy felhívja magára a lány figyelmét. Végül a lány eltűnt: elbukta a vizsgáit az egyetemen, elfogyott minden pénze, és visszatért vidékre, ahol állítólag a vőlegénye várta, akitől később Nyugat-Európába szökött. Ján Katz pedig évfolyamelsőként végzett az egyetemen, és fényes karrier várta.

A nagybátyja ügyvédi irodáját a kilencvenes évek elején mindenki ismerte a városban, de Ján Katz hamar túllépett nagybátyja árnyékán, és saját kapcsolati hálót épített ki. Ő volt a legfiatalabb tagja annak a szűk csapatnak, amelyet a történelmi országosztódás előestéjén hívtak össze; Ján Katz ugyan ellenezte a csehekkel való szakítást, ám mivel a történelem útjába nem állhatott, végül engedelmesen teljesítette a rá kirótt feladatot. Két hétre egy tárai luxusszálloda tágas termeiben zárták össze a válogatott jogászokból álló elit csapatot; mindennap kora reggeltől késő estig az alkotmány normaszövegén dolgoztak, és késhegyre menő vitákat folytattak akár egy-egy vessző és kötőszó ügyében is – már amennyire a határidő engedte. Többen megerősítették később, hogy Ján Katz volt az, aki megfogalmazta az első cikk első bekezdésének második mondatát, mely szerint az új, fiatal állam nem va-

zallusa semmiféle ideológiának vagy vallásnak. Benne volt a levegőben ennek a mondatnak a szükségszerűsége, hiszen le kellett vetni minden béklyót, ami visszahúzhatta volna az újszülöttet a sötétségbe, és Ján Katznak, a huszonöt éves ifjú jogásznak sikerült a legkifinomultabban szavakba foglalnia ezt a homályos vágyképet. Később, jóval később már azt állította, az első pillanattól fogva pontosan tudta, hogy ez egy teljes mértékben téves állítás, de egyetlen kor sem diktálja azt, amit egy korok feletti nézőpont netán hamisnak talál.

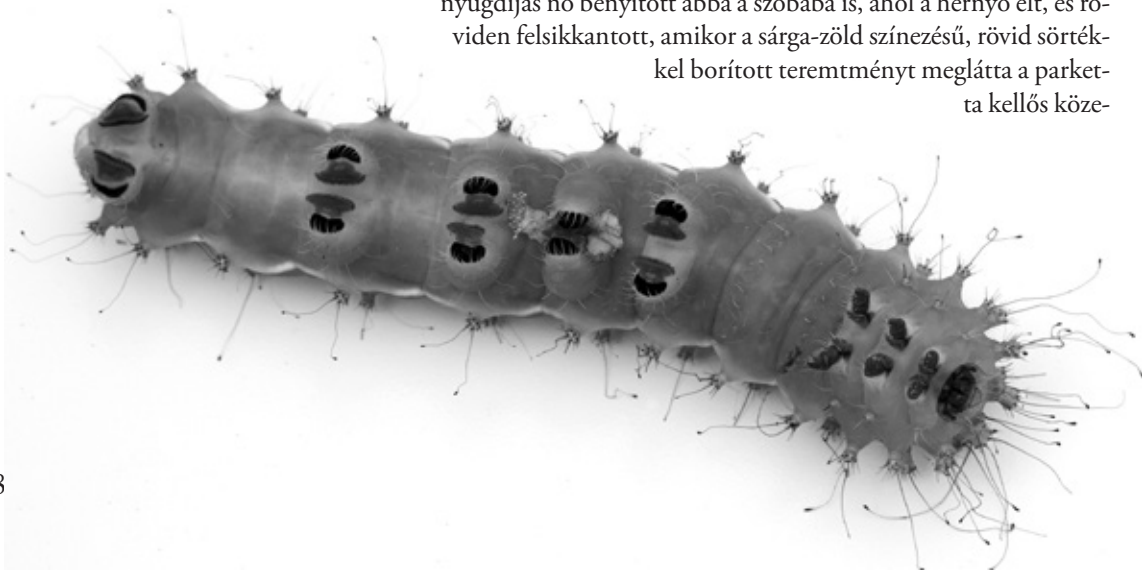
Gyorsan elterjedt a híre, hogy az alkotmányt megfogalmazó jogászcsapatnak volt egy huszonöt éves tagja, aki rendkívül kényesen ügyelt rá, hogy a szent normaszöveg a kijelölt vágányokon maradjon. Ján Katz nem lépett a politika csalfa ingoványára; ügyvédként azonban a legmagasabb helyekről kérték ki a tanácsait, és a legbonyolultabb közjogi gordiuszi csomók elvágásában segédkezett, mikor még harminc sem volt. Gyakorlatilag bármit kérhetett volna, annyival és annyian tartoztak neki: akármerre tekintett szét a várdomb exkluzív kiszögellésén lévő irodájának ablakán, mindenfelé csak az adósait látta. Az irodája nem volt messze a parlamenttől, amelybe nemrégiben költöztek be a fiatal, most eszmélő állam új kismesei, akik mind tartottak ettől a lány mosolyú, finom modorú, halk szavú, de a végsőkig határozott fiútól. Azt kérdezték, vajon hogyan csinálja, egyáltalán, hogy jutott el idáig? A nagybátyja, akit gyakran faggattak róla, csak szélesen mosolygott ilyenkor, és az apját emlegette, a boltost, akit már senki nem ismert a városba újonnan betelepültek közül. Ezek az idegenek népies, brindzaízű nyelvjárásokat hoztak a mogyorva koronázótemplom árnyékába, és nem igazán szerették, ha valaki nem a katolikus hegyvidék hitét vallja.

Amikor Ján Katz eltűnt, egy ideig arról beszéltek, biztosan a nagy dobására készül. Nem járt be az irodába, nem szólt senkinek, de ez eleinte senkit nem rázott meg különösebben: az iroda gépezetét ő maga állította be, és precízebb nem is lehetett volna. Hónapokig nem gyanakodott senki, és csak utólag derült ki, hogy Ján Katz valójában egész végig nem fogadott egyetlen látogatót sem.

Alig múlt harminc, amikor a főváros egyik legfelkapottabb ügyvédje egyik napról a másikra visszavonult, és senki még csak nem is sejtette, miért.

Egy hernyót kezdett nevelni százötven négyzetméteres, újépítésű lakásának egyik szobájában, amelynek a Kis-Kárpátok hamvas lankáira nyílt egyenes kilátása. A fényviszonyokat úgy állította, hogy az a hernyónak mindig a legmegfelelőbb legyen; pontosan ügyelt a szoba hőmérsékletének és páratartalmának szabályozására, és minden felesleges bútort és egyéb holmit eltávolított a hernyó útjából. Soha nem derült ki, hogyan tett szert a hernyóra, és miért vette gondjaiba; soha nem derült ki, mi járt a fejében azoknak az óráknak a százaiban, amikor szobája padlóján ülve a hernyó mozgását figyelte. Csak arról készített hevenyészett feljegyzéseket egy egyszerű kis jegyzetfüzetbe, melyik napszakban milyen szögben kell beesnie a fénynek a szoba padlójára; ennek megfelelően állította be a redőnyöket. Semmi mást nem írt fel, és senkinek nem beszélt a hernyóról.

Először az egyik szomszéd figyelte ki; kikényszerítette, hogy Ján Katz behívja őt a lakásába, arra hivatkozva, hogy ellenőrizték, nála is meghibásodott-e a fűtés a lakás egyik felében. A szomszéd, egy ötvenes éveit járó, jó családból származó, de rég elzüllött, rokkantnyugdíjas nő benyitott abba a szobába is, ahol a hernyó élt, és röviden felsikkantott, amikor a sárga-zöld színezésű, rövid sörtékkel borított teremtményt meglátta a parketta kellős köze-

pén. Ján Katz kitessékelte a szomszédasszonyt, de ő másnap ismét megjelent, és összerakta magában, hogy Ján Katz épp abból a szobából jött ki ajtót nyitni, ahol megint ott találta ugyanazt a fürmedvényt a parkettán.

Később több látogató is látta őket együtt, de Ján Katz senkinek nem árulta el, miért gondolzza a hernyót. Alig érintkezett bárkivel, a környezete pedig mindezt tartózkodó megértéssel fogadta. A nagybátyja gyakran hívta őt magukhoz, vacsorára, családi összejövetelekre, lóversenyre, vagy csak úgy, egy korsó sörre. Ján Katz mindig úgy válaszolt, hogy abból tudni lehetett, nem mehet, hiszen dolga van.

Tapintatosan elfelejtették, ki volt egykor Ján Katz, a feltörekvő jogászszeni.

Arról beszéltek, kiégett, és pihenésre van szüksége. Minden elrendeződött körülötte, a telefonhívások elmaradoztak, a baráti és rokon érdeklődésre már senki nem várt választ.

Ján Katz aztán mindenkit meglepett – hónapok, talán évek teltek el azóta, hogy utoljára megjelent a nyilvánosság előtt –, amikor versei jelentek meg az egyik régi fővárosi irodalmi lapban. Rövid, legfeljebb tízsoros versek voltak, és a Romboid egyik szerkesztője rövid bevezetőt is mellékelte az első szövegekhez, amelyből kiderült, nem sejtette, hogy a költő Ján Katz ugyanaz, aki az alkotmány egyik szerzője volt. A szerkesztő a banalitás érzékeny struktúráiról írt néhány semmitmondó sort, mintha csak egy száraz viccnek szánta volna. Ján Katz a következő hónapokban több más lapban is publikált; a versei általában tárgyáról szóltak: egy szappan kiszámíthatatlan mozgásáról, egy olvasólámpa erotikus íveiről, egy ceruza elfogyásának szomorúságáról. Néhány versben elsőre oda nem illőnek tűnő szavak is szerepeltek: elévülés, kisajátítás, elbirtoklás. Az egyik versnek az volt a címe, hogy Fogásos kérdés, amit a szerkesztő a korrektúrában Fogós kérdésre akart átírní, de Ján Katz inkább úgy döntött, máshol jelenteti meg ezt a szöveget; végül átírta a címet Kapciózus kérdésre. Egyes kritikusi felrótták neki ezeknek a jogi szakkifejezéseknek a használatát, de azok egyre csak elburjánzottak a verseiben. A legutolsó vers, amit közölt, az Alkotmány címet viselte.

Ez volt a leghosszabb verse, és nagyban különbözött az addigiaktól. Esszészzerű volt, ugyanakkor személyes hangvételű is. Felbukkant benne egy fiatalember, aki részt vett az alkotmány megszövegezésében, és aki tudatosan csalt, amikor azt írta bele a normaszövegbe, hogy az mentes minden teheről: ideológiáktól, vallásoktól, régimódi filozófiák nyűgétől. Önmagát akarta megfosztani minden gondolattól, és úgy gondolta, a törvényt hívja segítségül. Ha pedig önmagát megfosztja minden gondolattól, miért ne fosztana meg minden gondolattól egy egész népet, egy egész fiatal országot. Ezért kellett kiiktatni a narratívákat az alkotmányból, hogy önmagát felszabadítsa a gondolkodás terhétől; ez pedig imponált a fiatal állam alkotmányozóinak, akik naivan (vagy talán nagyon is számítón) azt hitték, ezennel minden átkos ideológiát egy csapásra levetnek magukról, és a történelem szakadékába hajítanak. A fiatalember átverte őket, hogy saját magát átverhesse; de nem tudott messzire szökni.

Ján Katz hosszabb időre eltűnt, miután ezt a versét leköszölte az egyik lap. Valójában az Alkotmány csak fordításban jelent meg, a Kalligram című magyar folyóiratban, amely azokban az években a város demokratikus értelmiségének a menedéke volt. A fordítónak viszont csak a monogramját közölte a lap (N. Z.), s ebből a mintegy szándékosan hagyott nyomból sokan arra következtettek, Ján Katz valójában magyarul írta a verset – hiszen családja még a „háromnyelvű Pressburg” hagyományai szerint nevelte. Várták, hogy kilépjen végre a rivaldafényre, de Ján Katz sosem mutatkozott a szerkesztőségekben, a könyvbemutatókon vagy a díjkiosztókon.

Évekre eltűnt, utazgatott, több kontinenst is bejárt, de ezekről a kalandjairól később sosem beszélt. Nem sokkal a hazatérése után meghalt a nagybátyja; Ján Katz méltóságteljes, szikár arccal állt a sírja mellett. A nagybátyja, akinek nem voltak gyerekei, bénítóan tetemes vagyont hagyott rá, aminek nagy részét egy alapítványba helyezte, fiatal természetudósoknak osztottak belőle ösztöndíjakat. Ján Katz százötven négyzetméteres lakását egy feleakkorára cserélte, közel a belvároshoz, és jobbára visszahúzódó életet élt. Időnként fel-felbukkant egy-egy közéleti témájú nyilvános vitán a kávéházakban, de soha nem maradt soká. Egykori barátai, kollégái azt mondták, nem ismernek rá: annak idején sosem volt ilyen sá-

padt az arca és kifürkészhetetlen a tekintete. Néhány barátjával viszont újra felvette a kapcsolatot. Például Jaro Husszal, a könyvkiadóval, aki a rendszerváltás körüli években folytatott végeérhetetlen kávéházi viták egyik állandó résztvevője volt. E-mailben kereste meg Jarót azzal, hogy eszébe jutott néhány dolog az egyik régi témájuk kapcsán.

Abban az évben, amikor rákot diagnosztizáltak nála, megjelent az első eszékötete. Ezt az első további kettő követte; főként visszaemlékezéseket tartalmaztak, azokra az időkre, amelyekre valójában nem emlékezhetett. A kritikusok azt írták róluk, nem is szabályos esszék ezek, valószínűleg inkább fikciós prózáként kellene kezelni őket; egyikük sem vette viszont a fáradságot, hogy tényszerűen cáfolja a bennük leírt eseményeket. Ján Katz a gyerekkorával kezdte a visszaemlékezéseket, azzal az idővel, amikor az apja már elszegényedett, elaggott munkás volt, az egyik állami cérnagyár alkalmazottja. Ján Katz sokat sétált az apjával a városban, de ilyenkor soha nem beszélgettek, mintha tilos lett volna. Az apja végül ötvenévesen meghalt rákban, amikor Ján Katz tízéves volt. Mintha egy pók szívta volna ki a nedveket a testéből, olvashatjuk az első kötetben. Ján Katz öt éves volt, amikor átadták a forgalomnak az új hidat, a város és az ország büszkeségét. A hidat először a szlovák nemzeti felkelésről nevezték el, később, amikor az ország maga mögött hagyott minden régi, terhes történetet, szimplán Új hídnak nevezték át, majd megint visszaadták neki az eredeti nevét. Emiatt az építkezés miatt rombolták le azokat az utcákat, amelyekben Ján Katz családja élt. Az egyik ilyen utcában volt az apja szabósága, amelyről a nagybátyja később csak úgy beszélt, mint egy egyszerű boltról. Hólt ez volt a környék legismertebb és legnépszerűbb szabóműhelye, amelyet a Katz család már több nemzedék óta vezetett. Ezt a műhelyt sokáig meghagyták az apjának, nem vették el tőle a kommunisták a hatalomátvételtkor, de végül lebontották, mindenestül, kárpótlás nélkül. Ján Katz a műhely minden egyes szegletét pontosan leírta, hosszan mesélt a kuncsafokról, szokásairól, küllemükről, életmódjukról. A vénséges Schneider tanítóról, aki mindennap benézett hozzájuk, a Zsidó utca legnagyobb verekedőjéről, Gabo Schwerről, vagy épp a szépséges Singhofer ikrekről, akik soha nem vetették le a selyemkesztyűjüket. Leírta, a város egyes pontjairól hogyan lehetett megközelíteni a műhelyt, és milyen akadályokba ütközhetett az érkező. Leírta a munkafolyamatokat, még az alkalmazottak bérezéséről is beszámolt. Ján Katz nem ismerte az édesanyját, aki gyakorlatilag a műhelyben élte le az életét. Megszülte a fiukat, lerombolták a műhelyüket, ő pedig eltűnt valahol a romok között.

Ján Katz egészen édesapja születéséig követte vissza a történetüket. A kritikák rámutattak, hogy számos közölt esemény pontosan fedi a levéltári adatokat, mások pedig feltételezhetően fedik őket; mégis, csak ímmel-ámmal fogadták el, hogy Ján Katz, a költő tényirodalmat írt.

Jaro Husnak címzett legutolsó levelében, amely halála után jelent meg a levelezésüket közreadó kötetben, Ján Katz derűsen jegyzi meg, hogy úgy érzi, már nem mozgolódnak azok a bizonyos hangyák a bőre alatt. Úgy tört elő belőle a szó, írja, mint valami utálatos váladék, csak ez mozgatta, nem hagyta nyugodni, amíg nem találja meg a formát, amelybe beleillik. Most, hogy hagyta kifolyni magából, végre megnyugodott. Elvégezte a rá kiszabott munkát, zárja a levelet, és úgy érzi, talán jóvátett valamit léha ifjúkorának vétkeiből is.

A levelezéskötetről egyetlen érdemi kritika jelent meg az egyik negyedéves irodalmi lapban, amely nem túlságosan méltányolta Ján Katz igyekezetét örökségének számbavételére. Katzot talán homályos lelkiismeret-furdalás hajtotta, ám valódi motivációját mindvégig elhallgatta előlünk, így egész törekvése csak felszínes próbálkozásnak hat, írta kritikusa, akinek csak a monogramját tüntették fel a cikk alatt. Végkövetkeztetése az volt, Ján Katz élete olyannyira kibogozhatatlan, mint egy nyomasztó, elhúzódo, megfejthetetlen polgárjogi per, amelyben már senki nem emlékszik az eredeti szándékokra. Halálával viszont ez a per végre lezárható. Jobb lesz úgy tenni, mintha nem is létezett volna. ■ ■ ■

Szalay Zoltán (1985) író, legutóbbi kötete a *Faustus kisöccse* című regény (Kalligram, 2019) és a *Rómer Flóris, a mesék megmentője* című mesekönyv (Pozsonyi Kifli Pt., 2019). Pozsonyban él.